

прозових творах людину і світ зображали власне в кількох концептуальних парадигмах. Концептуальна модель дихотомії «людина – світ» ґрунтується на тих літературознавчих та філософських підходах, які були провідними напрямками в ХХ столітті. Для них характерне: антропологічна спрямованість; спроба з'ясувати, сприйняти світ через внутрішнє «Я»; визначити сенс людського існування; визначити плюралістичність людського існування; ірраціональна спрямованість (все, що непідвладне розумові); світ розуміється як багатовимірний феномен: складний, суперечливий, непередбачений; визначення рівноправності існування різних соціокультурних феноменів; відмова від домінування загального над одиничним, легітимізація маргінальних культур, яким було відмовлено в добу модерну; відмова від центрizmu.

Література: Бахтин 1979: Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – Собр.избр.тр. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.; Бубер 1995: Бубер М. Образы добра и зла // Два образа веры. – М., 1995. – С.138 – 139; Винниченко 1971: Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне! – Нью-Йорк, 1971. – 374 с.; Дончук 1971: Дончук Зосим. Куди веде казка.– Філадельфія: Власна хата, 1971.– 384 с.; Хайдеггер 1993: Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993. – С.405-406; Щоденники Докії Гуменної: Щоденники Докії Гуменної // Відділ рукописів Інституту літератури НАН України. – Ф.234. – Од. зб.14.

В статье рассматривается проза украинских писателей, творивших произведения в диаспоре. Анализируются художественные миры В.Барки, Д.Гуменной, Л.Коваленко, А.Смотрича, О.Гай-Головка, Ольги Мак. Особое внимание уделяется роману В.Винниченко «Слово за тобой, Сталин!», раскрывается его проблематика, художественные образы, сюжетно-композиционная организация текста.

Ключевые слова: жанр, роман, повесть, сюжет, композиция, поэтика, хронотоп.

Володимир Мельничайко, проф. (Тернопіль)

УДК 821.161.2 – 31

ББК 83.3 (4УКР)

Образ України в поезії Павла Вольвача

Розглянуто відображення реалій українського життя у поезіях збірки П.Вольвача «Південний Схід». Основний авторський прийом – протиставлення понять «своє» – «чуже». Конкретні його реалізації – в бінарних опозиціях село – місто, сучасне – минуле, Схід – Захід, свобода – поневолення, пам'ять – забуття, байдужість – боротьба.

Ключові слова: степ, село, історична пам'ять, рідне, брати, Батьківщина.

Melnychayko V. The image of Ukraine in the Pavlo Volvach's poetry.

The article deals with the representation of Ukraine's everyday life in poems of P. Volvach's collection — “Southern East”. The main author's device is opposing of “my” — “other's”. The main its representations are in binary oppositions village — city, now — past, East — West, freedom — enslavement, memory — oblivion, and indifference — struggle.

Key words: steppe, village, historical memory, native, brothers, and motherland.

Кожна людина нерозривно пов'язана зі своїм середовищем, в якому вона народилась, виросла, сформувалася. Тим більше це стосується письменників, яких доля нагородила (чи, може, покарала) здатністю гостро відчувати все, що відбувається в житті. Очевидно, мав рацію Іван Франко, кажучи, що поет *«родився хворим»*, його постійно болить не тільки власне, але і чуже горе. Як і Леся Українка, яка стверджувала, що не поет той, *«хто забуває про страшні народні рани»*. Думку про зв'язок письменника з запитамі і проблемами суспільства висловлювали як класики української літератури, так і сучасні автори. Тарас Шевченко з боєм спостерігав, як закріпачені люди *«німі на паничину ідуть»*, передбачив час, коли *«розкуються заковані люди»*, *«не стане врага-супостата»*. Іван Франко вірив, що український народ, *«замучений, розбитий»*, *«вогнистим видом засяє у народів вільних колі»*. Борис Грінченко бачив скрізь *«убогії ниви, убогії села»* і розумів, що це рідні села і рідні люди, це *«наша Вкраїна сама»*. Ліна Костенко констатує, що *«часто лицемірив наш Парнас»*, що *«все посіли хами»*, М. Вінграновський закликав *«шукати Україну в Україні»*, В. Яворівський звернувся до нас, запитуючи: *«Що ми за народ такий?»*

Цю традиційну для нашого письменства тему продовжують літератори молодших поколінь – ті, що прийшли в літературу в 70-ті, 80-ті, 90-ті роки. Серед них помітне місце належить Павлові

Вольвачу, твори якого на повний голос зазвучали у 90-ті ХХ століття.

Перш, ніж з'ясувати, які ж особливості образу України у конкретного автора, варто визначити, по-перше, який змісткладаємо в це слово, з чим пов'язується воно у нашій свідомості, по-друге, в яких умовах формувався і жив письменник.

Рідний край, Батьківщина – поняття багатогранне: 1) це територія, на якій живе наш народ, це отой споконвічний, оспіваний у піснях і думках ковильний степ, що невідомими шляхами увійшов у нашу плоть і кров; 2) це родові корені, люди, яких вважаємо рідними; 3) це земляки, ті, хто народився і живе на цих теренах, під цим небом, дихає цим повітрям, є носієм наших традицій і звичаїв; 4) це збережена в етносі історична пам'ять, усвідомлення спадкоємності поколінь, бережливе ставлення до духовних надбань предків; 5) це ті, хто, як і ти, розмовляє створеною і відшліфованою впродовж віків мовою твоїх предків; 6) це твої однодумці, які так само, як і ти, розуміють сучасне і майбутнє цієї землі і цього народу. На основі цих семантичних відтінків слова у людини формуються світосприймання, переконання, ідеали.

П. Вольвач – уродженець Запоріжжя. Там пройшли його дитинство і юність, там формувалися його погляди. «Всі мої вірші з Південного Сходу. І сам я звідти», – пише автор. Тому й збірку поезій, до якої увійшли твори з трьох попередніх збірок – «Маргінес», «Кров зухвала», «Бруки і стерні» – назвав «Південний Схід». І хоч його *«зачаровує планетарна містерія Степу»*, хоч він *«майже безнадійно вірить у майбутнє цієї землі, настояної на полинах і азово-чорноморській хвилі»* [1, с. 5]*, у стосунках між поетом і його «малою батьківщиною» не все так однозначно. Але, оскільки кожен поет, про що б він не писав, певною мірою пише про себе («образ автора»), про свої симпатії та антипатії, виявляючи таким чином своє ставлення до реалій життя, то тема цієї статті цілком закономірна. Яка ж вона, Україна Павла Вольвача?

Передусім зауважимо, що це не просто назва держави, хоч держава наша і має таке наймення. Сприйняття рідного краю П.

---

* Тут і далі – посилання на сторінки цієї збірки.

Вольвачем можна розглядати в кількох аспектах – географічному, природничому, мовному, психологічному, духовному. І в кожному з цих аспектів знаходимо зображення свого і чужого, прийнятного і неприйнятного, незайманого степу – і колгоспних угідь, села – і зросійщеного міста, сучасного збайдужілого населення – і колишніх бунтарів і борців, різних за домінуючим менталітетом Заходом і Сходом нашої держави, різних оцінок сучасності й перспектив на майбутнє.

Одним з найбільш поширених образів у поезії П. Вольвача є образ степу, реалізований у таких ключових лексемах, як *будяки, полин, буркун, кураїна, акація*. До такої ландшафтної картини степу долучаються й зовнішні атрибути: *небо, сонце, вітер, горби за рікою*, але всі вони надто неконкретні, не «впізнавані». Більш конкретно зображене степове село, в якому у поета – родові корені. Тут, у селі, жили *«санскриту носії»*, тут зберігалися *«сільська вимова»* і давні звичаї, імена *Вустя, Порфир, Лукія*, що давно вийшли з моди, але для автора є показниками *рідного пракревного світу*. У поезіях збірки розлоге семантичне поле реалій, властвих сільському пейзажу і селянському побуту: *церковця, криниця, хата, причілок, чорнозем, насіння, отава, хлібина, ікона, рушник, свіча, молитва, солом'яне ряхтіння*. Як бачимо, у цьому переліку (далеко не повному) є лексеми, що стосуються загального вигляду села, хліборобської праці, духовного життя населення. Здебільшого вони об'єднуються в словосполучення, найчастіше з прикметниками-означеннями, і не тільки тими, що виступають постійними епітетами для певного іменника (*масний чорнозем*), але й досить незвичними своєрідними синтаксичними авторськими неологізмами (*соломяне ряхтіння, глинобитна любов, церква товстонога*).

Ліричний герой віршів, що стосуються теми села, з боєм зізнається, що світ цей катастрофічно зникає. Із смертю старшого покоління, яке ще знало, *де що росло у тридцять другім годі* [34], умирають роди, нитка за ниткою обривається все, що прив'язувало до села тих, хто його покинув: «А дід мій ось навік зійшов у смерть... / І я уже нікому не онук – / Ні хаті цій, ні стежці, ні хмарині» [45]. І те, що *«ще животіло біля скирти»* (а це вияви традиційної духовності українського села), виявилось приреченим *«між кам'яних громад»* міста.

Картини життя і побуту в цьому кам'яному громадді справляють у цілому моторошне враження. Пейзажі тут зовсім інші: *отруйні дими сповнюють повітря, тюрми шкірять жовті зуби, скрізь бруд і тлін*. Тут, у цій затхлій атмосфері промислового передмістя (*посьолка*), виростають, як отруйні гриби, злочини і збочення, плодяться алкоголіки і наркомани, злодії в законі і поза законом, оснащені зеківськими ножами, тут *рясно тих, що звались «гегемон»*, а стали просто *гульвісами*, тут домінує цей *пінявий інтернаціонал*, що *тягне п'яну непритомну пісню*, тут без особливих роздумів *фінкою б'ють у живіт*, а потім опиняються в могилах або у в'язницях: «Уколовся – хтось не прокинувся, / Хтось надовго сів – не «відкинувся» [160].

Ім уже ніякого діла нема ні до сільської говірки, що *тулиться десь за вузлом*, ні до трагедії отого тридцять другого року. У ліричного героя появляются «чорні» думки на зразок: «*Ми непотріб. Ми рам'я і дрантя, понівечені браття*», «*І немає срібла – товариства – свинопаси на всіх перехрестях*» [160]. До речі, ці свинопаси – мабуть алюзія Шевченкового «Знайшовся хоч один козак із мільйона свинопасів». Вольвачеві «свинопаси» – люди до всього байдужі, крім *героїчного героїну*, самогону та інших «розваг»: Причаюсь в пивній на самім денці, / В сповитку бузкової імлі. / На столі – торішні оселедці / І масні розмови, як столи. / Знають тут – кого, за що побили, / Хто з ким спав, зарізали кого / І що вчора в Надьки, у «кобили», / Подорожчав знову самогон. / Бенкетує алкогольна Мекка...» [19]

Про якусь духовність, про якісь вищі інтереси – ані згадки. Цим *девушкам і парням* байдужісінько, що рідне слово зазнає кпин і плювків, а чуже все більше вкорінюється, *застрягає в піднебіннях провулків, що нація крива..., замінюючи ходу на походку..., давні із себе довичавлює слова, замість яких дріботить на ратицях бадьорих рожева поросячість гаварка*», *настояна на угро-фінській глинистій крові* [68]. Важко нормальній людині в цій задушливій атмосфері: *Загребти б цей світ; Застрелитись отут – хіба тут жити?* [47].

Змістові зображеного в цій «алкогольний Мецці» цілком відповідають застосовані поетом мовні засоби. Серед лексем привертає увагу словотвірне гніздо від кореневого слова «чужий»: *слово чуже, чужі радощі, чужі світи, все зчужіло, цеглини*

відчужень, серед чужинства, світ зчужілий. Дуже часто натрапляємо на слова з негативними забарвленням: німота, попіл, смерть, пустеля, безнадія, розчарування, зневіра, погреб, плач, вкрадено, забрано, півмертво, сіріти, чекання, полин, нудьга, що формують різноманітні, іноді дуже несподівані метафоричні вислови (ближчасе музика погребася; жевріє печія; міцні, як смерть, чужі світи надіям не лишають ні щілини; цеглини відчужень громадаються на грудях німоти; перекособочені любові; грудка безнадій; воли, що тягнуть долю у ярмах вулиць; нудотні плачі, весела пустеля, безпритульне небо; зневіри сунуть; ситі ратиці; тіла з самогонною кров'ю і т. п.

Загальне враження безвиході посилюється і засобами інших мовних рівнів. Так, часто спостерігаємо підвищену частотність шиплячих звуків: *печія жевріє; сіріє в очах від чекань; щось каже їй життя у відсіч; все зчужіло; радости чужі*; повтори однакових складів і навіть більших за склад сполучень звуків: *пашиа – пашисть; ворожі – ворожбити*. На рівні синтаксису це односкладні речення (*Кольори; Городи; Заклятий мозок, почуття картонні; Темніє рано; І затишно, і трохи тоскно; Було таки безпритульно; У світі цім нам холодно; Все вкрадено. Все забрано.*), непоширені речення, що різко виділяються на фоні поширених, ускладнених і складних (*Миготять вечори; Сходить сум; Кам'яніють гризоти; Дими синіють. Колії блищать*), позбавлені конкретного змісту, сповнені натяків речення (*Щось у світі комусь. А мені оце – ти; Оце б поїхати. Оце б. А що в тім Ніжині? А хто зна?*), парцельовані компоненти речень (*В цьому місті чомусь судилося бути. В цьому часі і сонці. Посеред цих людей; На хати з самогоном і склом світить сонце. На город в імлі*), питальні речення, що засвідчують невизначеність і розгубленість (*До циганів за анашею? До когось за самогоном?; В рейвасі цьому ну хто ти, ну хто ти? Юність безтямна, якісь прохідні...*), найрізноманітніші повтори – сполучників (*І я стою. І все не сходжу з мосту*), членів речення (*Нема ярма. Та й нас нема*), речень аналогічної будови (*А ти ще снишся... Ти ще печеш. Ти ще мені болиш*).

Поєднуючись у різних комбінаціях, такі словесні узорі створюють враження безперспективності і безвиході, навіть у, здавалось би, суто пейзажних поезіях: *«Пахнуть колії густо і*

важко...Асфальти пашать розімлі.....Скептичний цвіркун...Осколок розбитої пляшки...Нетверезі уже трударі. Сексуальне підпілля....». Деталі опису літнього вечора об'єднуються єдиною темою: яка неприваблива, яка огидна зарисовка з життя робітничого передмістя. Навіть єдиний зримий елемент живої природи – сонях – тут сприймається як неорганічний, двоюрідний, майже чужий, як приبلуда, що з села десь від діда забрів.

Не менш показовий опис осені: *«Дотліває виснажене літо / Поруділим спогодом в траві / Вересень шепоче заповітом... / А потому підпливе сльозою / І від жаху мряки і сльоти / Золотою сонною осою / Відлетить кудись у засвіти. / А сюди вповзуть осінні злидні... / На посольки, фінками вагітні, / На серця, де прихистку нема, / І по колу підуть дні, як в'язні. / Чорні дні. І я, живий на чверть, / Поплетусь у смутки разуразні / В непролазну осінь, наче в смерть. [25].*

І все ж ліричний герой відчуває, що ця крута земля димів і збочень йому близька і рідна: *«І пекло це нежже таки люблю? [106]; «Це – моє і отут я – живу. / Це моє. З правіків і назавше, / Наче гемоглобін у крові» [32]. І це відчуття оберігає від остаточного відчаю, підтримує непогасну іскорку надії: «...Зчерствілий мій біль / Розпушує щось солодко тривожне... / І шепотить: «А може?» [167]. І тому душа уперто шукає альтернативи отому «маргінесові» – існуванню на задвірках промислового мегаполіса. На перших порах така альтернатива вбачається у столиці як уявному осередку іншого повноцінного, матеріально і духовно забезпеченого життя, появляється надія, що *Київ запахне крізь сині вогні [20].* Це поки що. А згодом, незважаючи на *тепле літо золочених бань, які разом з небом творять прапор незалежної України, знов і знов виникають запитання: «Ну так що ти там мріяє? Такий він?», і стає остаточно зрозуміло, що нема того міста. Нема й села, що майже нічого наміряного нема, що і на тому березі Дніпра «пустеля така ж, як на цьому» [42].**

Інший спосіб відійти від непривабливих реалій життя знайшовся у протиставленні сучасного степу, де втрачено орієнтири подальшого руху, де серед самогону і сала юрба свинопасів-малоросів *сопить і ремига, як покірна робоча худоба,*

несвідома власних сил і можливостей: *«Красиві і сильні, та все ж воли, що тягнуть долю по ярах вулиць», «сховавши люту у глибину кісток»* [61].

У минулому героя поезії Вольвача приваблюють не ті, що жили, були, в бандуру грали, а гордий профіль і очі орлі людей, здатних на опір і боротьбу. *«До спазми в горлі»* він любить тих, чия душа, зухвалою вдалась» [57]. Саме такою йому бачиться і історія українського козацтва, бунтарська махновщина, традиції Холодного Яру. Навіть у назвах населених пунктів йому вчувається *«шабля і свист нагая»*, для нього *«поміж мільйонів назв Гуляйполе таки найкраща»* [57]. Близьким і рідним для нього залишається причорноморський степ, де ніч – *гайдамацька кирея*, де ще зберігається пам'ять про *кучерок звивистий бароко і жовтий відблиск булави*, де навіть колочі будяки сприймаються як гетьманці, які *стоять у полинах і кажуть : «Зась!»*, а все, що піднімається над безпросвітною буденщиною, на його думку, *вирастає із Гонтиної душі*.

Такий поворот думок і настроїв зумовив і глибше зацікавлення недавнім минулим, стимулював роздуми про сьогодення, уявлення про майбутнє. Суттєві корективи у сприйнятті й усвідомленні поняття «Батьківщина» внесли події, що відбувалися у світі і, зокрема, в Радянському Союзі наприкінці 80-х років. Паростки відродження національної самосвідомості, прагнення реалізувати по-фарисейськи задеклароване в Конституції право націй на самовизначення аж до відокремлення спостерігаються у республіках Прибалтики, на Кавказі, в Західній Україні. І на душі ліричного героя стає також *балтійсько*, виникає бажання стати в один круг з волелюбними чеченцями і станцювати їхній танець «зікр», ближче ознайомитись з українським П'ємонтом, який у його свідомості набуває назви «бандерштадт», відчувати, що *«галицькі пильнують очі, чи правильно я тут живу»*. Саме звідти, з перших в Україні мітингів і демонстрацій, зі звучання патріотичних пісень, з *галицького вітру*, що розганяє *морозяне повітря Колими*, і пішла потужна хвиля національного відродження.

Найбільше приваблюють ліричного героя не вигаслі ще прагнення до свободи, протестні настрої галичан. (*«І здвиг. І нарід: вирує бандерштадт; стрілецький марш несуть, як воскресіння»*)

[58]. Навіть якщо «*вони за мить помруть..., та шепчуть: «Слава Україні!»*» [135] І цей масовий похід викликає прагнення хоч подумки шептати у відповідь: «*Героям слава!*» (135), усвідомлення того, що *Батьківщина сильніша смерті* (160).

Але ці доленосні події не могли приховати того трагічного факту, що в Україні все ще немає необхідної єдності, що в різних регіонах домінують різні гасла і орієнтири. Трагічною реальністю нависає над Україною опозиція Сходу і Заходу. Ліричний герой з болем усвідомлює, що *сама пісна і чесна галицька земля* захлинеться в бунтарському пориві без підтримки тих країв, де *залізо і масний чорнозем* (58), регіонів, *обсиджених всякими – овими* (133), того козацького степу, з якого ми *штовхнемось у світи* (142).

Найвиразніше тема протиставлення східних і західних регіонів України висвітлена у вірші з характерним початком «*Жив би в якихось Заліщиках, чи, може, десь в Теребовлі...*» [11]. Отже, йдеться про Тернопільщину. У дальших рядках є ще фраза «*заздрю Стриям і Делятинам*», тобто з розшифровкою метонімії, – жителям Львівщини та Івано-Франківщини, а отже, також галичанам. Зразу ж виникає запитання: чому саме йдеться про ці галицькі містечка, а не про, наприклад, Токмак чи Гуляйполе, що в рідній авторові Запорізькій області? Чому не про саме Запоріжжя, не про Київ чи навіть не про обласні центри Західної України? Очевидно, тому, що там, повністю чи хоча б частково, *вже розчавили лаптями груди*, а до «*западенських*» містечок ще не добралися.

Поезія складається з двох нерівних частин. У першій, більшій домінує умовний спосіб дієслова: *жив би, ходив би, співав би, приносив би, мав би* і отже, складні речення з підрядними умовними, в яких звучить ностальгічна мрія ліричного героя про нормальне людське життя. У другій частині мають на увазі реалії українського Сходу, тому й граматичні домінанти тут інші: *попробуйте жити, спують, в'язне*. Це протиставлення уявного і реального особливо яскраво виражається різними формами одного і того ж дієслова: «*Я мав би – І маю я*».

То що ж мав би ліричний герой, якби жив у Галичині? «*Ходив би в неділю до церкви, просвітлений і чепурний*» – отже, жив би духовним життям, з вірою у душі; *співав би «Ще не вмерла»* і

«...нам Україну храни,» кричав би «Героям слава!» – мав би змогу виявити патріотичні почуття; в «УНСО і районній «Просвіті» Вітчизні приносив би користь» – брав би активну участь у роботі патріотичних організацій; і стрийко у мене був би Богдан, чи, можливо, Орест, і був би у мене дідо – потомствений член ОУН – жив би у сім'ї, яка зберігає національні традиції; «а ще би я мав Свят-Вечір, Маланку, вертеп і гаївку» – знаходився б в оточенні людей, що свято зберігають народні традиції і обряди; народом були б сусіди і навіть черга в пивній – скрізь почував би себе серед однодумців – національно свідомих українців.

Проте нічого цього немає: ні віри, ні національної свідомості, ні збережених традицій, ні можливості на повний голос заявити про свої патріотичні почуття – на ідейно сплюндрованій землі колись славного Запоріжжя давно нема. Натомість доводиться жити «серед цієї телятини – понурих тожеукраїнцев, російськомовних сограждан, що снують у цій пустелі, в якій від колишньої слави залишилось «тільки згарище з присмаком Батьківщини» (с. 11)

Свій для П. Вольвача світ, таким чином, набагато розширюється, охоплюючи не тільки степовий Схід, але й всю Україну. Тема Галичини звучить у поезії П.Вольвача неодноразово, але висвітлюється вона не однаково. З одного боку, це відчуття кровної спорідненості, братерства, спільності інтересів. Найбільше приваблює ліричного героя співзвучне з його власними настроями прагнення до свободи, здатність галичан до протесту, що вихлюпується у масові демонстрації. З другого – болісне усвідомлення різниці у ментальності, мові, оцінках реалій сучасного життя, як, наприклад, у вірші про зустріч з гуцулом «в осінній Яремчі»: «І ти не гукнеш йому: «Брате!» / Бо не перетнулись світи. / Гуцул той нічого не втратить, / Той гуцул щасливий. А ти... / А ти... Ти без нього змілієш. / Без неба його...» (65)

У чому щастя отого гуцула? Очевидно, в тому, що він, незважаючи на все, відчувається на своїй землі, під своїм небом, серед своїх людей. А виходець зі Східної України не може позбутися відчуття чужості звичного свого оточення, «де не потвоєму так» (124), де «нація крива давні довичавлює слова» (68), де козацька «жагуча земля обсиджена всякими – овими» (133).

І все-таки він відчуває, що сама *«нісна і чесна Галицька земля»* захлиниться в своєму бунтарському пориві що її мусить підтримати той карий степ де також б'ється серце *«таки козацьке допоки світу, що б там не було»* (123). Тому й не зникає надія, що не все затоптано *ситими ратицями*, що нація, яка *все ще «не сложились до сіх пор»*, неодмінно прокинеться до активного, повноцінного життя (150): *«ще з братви можуть статись брати»*. Але, на відміну від того, як докладно, колоритно, з багатьма непривабливими деталями Вольвач описує рідні свої краї, ту *«теплу й калішну родіну»* (163), той отриманий у спадок *«світ, що ще вчора розклавсь»* (157), з якого *«все вкрадено, все забрано, в якому все півмертво»* (116), від якого залишились *«лиш нудотні плачі на веселій пустелі»* (173), уявлення про майбутні перетворення надто неконкретні. Здебільшого це просто натяки невідомо на що: *«Ще треті півні крикнуть – і тоді»* (33). *«Радість чужа полетить під укіс»* (123); *«Наша правда ще врже їх сміх»* (41); *«Ми ще підєм. Нестримно так, так моторошно підєм»* (43)

Хоч як прикро це констатувати, але весь позитив у ліриці П. Вольвача – це лише мрія, *«що палею в тобі стремить»* (43), *«що стискалася у грудку безнадій»* (172). Такою є й *«намріяна Вітчизна» – грудка, що у серці з давен запеклась* (157). А уявні картини можливих змін, прагнення кисню незбутніх повстань (65), бажання повернути зброю до *обезшаблених долонь* (125), відчуті *«правду шаблі і жагучість кулі, землетрус в крові»* (68), повстанці, що *«сторожко сходяться до Холодного Яру»* (66) – ніщо інше, як алюзії до героїв визвольних змагань XVIII чи початку XX століття. Але це настільки ж безперспективне, як *шукати іскру з-під золи* (86). Бо ж *зневіри сунуть з чотирьох сторін* (151), і йдуть вони не від якихось носіїв *«чужої радості* (125), а від тих *«копачів із рідними очима, які доривають яму на гробках»* – у душах співвітчизників (68). Це ж вони створюють у цьому *«троюрідному світі»* (104) наш *«океан ніщоти й безуму»* (135).

Навіть сама назва *Україна* у збірці трапляється всього, здається, 6 разів та й то з різним семантичним навантаженням і комунікативною функцією: один раз у суто ландшафтному вимірі у зв'язку з описом степу *«І все на світі – Україна»* – полин, буркун, куратка, акація, птах, грудка (правда, згадуються і *слова*, але чогось суттєвого до образу України це не додає), тричі – як цитати з

духовного гімну «Боже великий, єдиний...», з повстанського привітання, з прогнозу погоди і лише двічі із конкретним змістом вислову про те, що важко її ділити з тими, хто до неї байдужий або й ворожий, *для кого її нема*. У більшості ж випадків маємо замітники – Батьківщина, Вітчизна або й просто ВОНА: «Внизу – кістки, вгорі – дими і хмари. / І хто ВОНА? І хто в ній ми такі ? (134). «Серед степу, що *взагалі не степ*, / Серед людей, *напівзнайомих та таки своїх*, / Є і ВОНА. *Непоказна – та є!*» (34).

Таке ж невизначене й *ми*, і не тільки в наведених вище рядках. Наприклад, в описі галицьких подій: «Ми є, ми є... а що там далі – хто-зна. / Ми є, ми є... А як же в тих краях? / Ми є і там (34). Звичайно, ми – це ті, хто не хоче бути німим, безсловесним волом у ярмі, хто здатний піти в колоні протестувальників.

Фантомами виступають і їхні антиподи – чи то ті, з «*угро-фінською кров'ю*», якими «*обсиджено*» наш край, чи й доморощені «тоже українці»: *ламають пальці, розчавили, «прогледіли, їм здавалось, їх сміх*». Важко стверджувати, чим зумовлена така «займенниковість» і «неозначена особовість» – реалістичним відображенням української ментальності, в якій століття підневільного існування посіяли невпевненість і нерішучість, чи свідомим прагненням автора змалювати реалії нашого минулого і сучасного в найбільш узагальненому вигляді. Не випадкова, мабуть, відсутність у віршах будь-якої вказівки на конкретний історичний факт. Це стосується і двох найбільших трагедій ХХ століття – голодомору і Чорнобильської катастрофи. Про другу немає у збірці ані найменшої згадки, про першу є лише туманний натяк на «*врожай 32-го року*». Чи не тому, що поета цікавить не скільки фізична руїна (у цьому найпоказовіший все-таки Чорнобиль), як пустиня духовна, коли «*душа пуста*», як *зоране осіннє поле* (12), але «*бенкетує алкогольна мекка*» (19), «*ростуть жита і свині*» (18).

Ось така ВОНА, Вольвачева (і НАША!) Батьківщина – Україна. Нібито й соборна, але розмежована ментальністю, мовою, розумінням завдань сьогоdnішнього і завтрашнього дня, заражена алкоголізмом і наркоманією, байдужістю і зросійщенням, наполовину позбавлена історичної пам'яті, обсиджена чужинцями і зраджена мільйонами власних дітей. Та хоч впродовж «*рабованих століть їй чавили груди*» окупанти, намагаючись витоптати

найменші паростки національної свідомості, перетворити людей у безлику масу *сограждан*-малоросів, їм все-таки це до кінця не вдалося. Під попелом забуття все ще жевріє іскра, здатна спалахнути полум'ям здорового способу життя, пробудженої свідомості, освітити шлях у майбутнє.

Ліричний герой поезії П. Вольвача – це не автопортрет поета (хоч, безумовно, збігів дуже багато), а узагальнений образ того покоління, в душах якого, попри всі перешкоди, ця іскра вже спалахнула, появилася надія, що *«просмердлий світ димів і збочень»* (144) зміниться, і *«відчуття, що все напередодні колючих змін, прощань і потрясінь»* (28). Покоління, у якого *все це вписалося не тільки в п'яту графу* про національність (її з документів давно вилучили – комусь заважала!), *а в долю, в кров, у глибину кісток* (149), у той літопис, який предки писали *«шаблями і ножами з-за халаяв»* (134).

Цілком природно, що під впливом реалій життя виникають сумніви і зневіра, думки про те, що *«марний гімн, проспіваний цій глухоті»* (142). *Та все-таки прийшло* до поета *рідне слово, непередбачене, як крововилив* (10), і принесло надію, що все ще може і повинно змінитись, а отже, воно, треба думати, прийде і до інших. То ж коли читаємо: *«Їм здавалось уже – тут ніколи нічого не буде, а я – є!»* (32), то розуміємо, що це слова не тільки уявного ліричного героя окремого вірша чи усієї сукупності творів поета, навіть не слова самого автора. Це сказано від імені приниженого, але непокореного українського народу, у майбутнє якого П.Вольвач, незважаючи ні на що, – вірить!

Література: *Вольвач 2002:* Вольвач П. Південний Схід / П. Вольвач – Львів: Кальварія, 2002. – 185 с.; *Ковалик1984:* Ковалик І., Мацько Л., Плющ М. / І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ – Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вища школа, 1984. – 118 с.; Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту. – 2-е вид. – К.: Знання, 1008. – 432 с.; *Крупа 2005:* Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.; *Лотман 1972:* Лотман Ю. Аналіз поетичного тексту. – Ленинград: Просвещение 1972. – 272 с.; *Поколенко 2006:* Поколенко Н. Східноукраїнський поетичний канон. – Донецьк: Тираж, 2006. – 166 с.

Рассмотрено отображение реалий украинской жизни в поэзии сборника П. Вольвача «Південний Схід» (Южный Восток). Основной авторский приём – противопоставление понятий «свое» – «чужое». Конкретные его реализации – в бинарных оппозициях село – город,

современность – прошлое, Восток – Запад, свобода – побоище, память – забвение, безразличие – борьба.

Ключевые слова: *степь, село, историческая память, родное, братья, Родина.*

Е.Я. Палихата, проф. (Тернопіль)

УДК 81 – 312

ББК 83.3 (4Укр)

Характеристика діалогічних конструкцій творів Бориса Харчука

У статті продемонстровано результати аналізу діалогічних конструкцій (діалогів (діалогічних текстів), діалогічних єдностей, діалогічних реплік). Схарактеризовано звертання, фразеологічні одиниці, порівняння, вставні і вставлені слова, словосполучення і речення, прислів'я та приказки, які активно використовував автор, наведено їх приклади. Доведено, що діалогічне мовлення героїв багате, різноманітне, образне, воно інтригує, вводить у побутову сферу села, долю його мешканців, захоплює, спонукає до дальшого читання кожного твору письменника.

Ключові слова: *діалогічні конструкції, діалог, трилог, полілог, діалогічні єдності, діалогічні репліки, фразеологізми, звертання, порівняння, прислів'я, приказки, вставні і вставлені слова, словосполучення, речення.*

The peculiarities of dialogic constructions of B. Kharchuk's writings

The article demonstrates the analysis results of dialogic constructions: dialogues, dialogic replicas, dialogic units. Forms of addresses, phraseological units, epithets, parentheses, added words, dialogic units and sentences as well proverbs and sayings widely used by the author are characterized. The suggested examples selected from the texts prove that dialogic speech of the characters is exuberant, metaphoric, and figurative. It makes the reading of every text interesting and challenging.

Key words: *dialogic constructions, dialogue, thrilogue, polylogue, dialogic units, dialogic replicas, phraseological units, addresses, epithets, proverbs and sayings, parentheses and added words, phrases, and sentences.*

Борис Микитович Харчук – це той письменник, творчість якого, якщо й досліджувалася українськими мовознавцями, то в дуже мізерній кількості. Студенти філологічних факультетів педагогічних навчальних закладів на лекціях і практичних заняттях